

Warszawa, 31.08.2022

Prof. dr hab. Monika Guskowska
Katedra Terapii Zajęciowej
Wydziału Rehabilitacji
Akademii Wychowania Fizycznego
Józefa Piłsudskiego w Warszawie

Ocena rozprawy doktorskiej mgr Aleksandry Berkowskiej

Doświadczenia szkolne oraz funkcjonowanie w środowisku szkolnym młodzieży z atopowym zapaleniem skóry

Ocena rozprawy doktorskiej została sporządzona na wniosek Rady Naukowej Dyscypliny Pedagogika Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 28.06.2022 r. Została ona przygotowana zgodnie z wytycznymi wynikającymi ze znowelizowanej Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki w postępowaniu o uzyskanie stopnia naukowego doktora w dyscyplinie pedagogika. Przedłożona do recenzji rozprawa została wykonana pod kierunkiem promotora dr hab. n. społ. dr n. med. Anny Kowalewskiej i promotora pomocniczego dr n. hum. Agnieszki Małkowskiej-Szkutnik. Zostanie ona oceniona pod względem formalnym i merytorycznym.

Ocena formalna

Recenzowana rozprawa liczy 251 stron i posiada strukturę typową dla empirycznych rozpraw doktorskich. Składa się na nią streszczenie wraz ze słowami kluczowymi, złożona z pięciu rozdziałów część teoretyczna, część badawcza licząca trzy rozdziały, prezentujące założenia metodologiczne badań własnych oraz ich wyniki i dyskusję, ponadto podsumowanie, bibliografia i aneks zawierający trzy załączniki.

Zwraca uwagę pewne zaburzenie proporcji między częścią teoretyczną i częścią badawczą. Pierwsza liczy ponad 100 stron, druga niespełna 100 stron. W empirycznych rozprawach doktorskich część teoretyczna stanowi zwykle około 1/3 rozprawy. Zdziwienie budzi umieszczenie streszczenia przed spisem treści. Streszczenie stanowi integralną część pracy naukowej i powinno być uwzględnione w spisie treści.

Podział treści prezentowanych w obu częściach rozprawy na główne rozdziały i podrozdziały niższego rzędu nie budzi zastrzeżeń. Ich tytuły są w większości adekwatne wobec przedstawianych w nich treści. Kolejność rozdziałów jest prawidłowa. W tytule rozdziału siódmego brakuje mi jedynie wyraźnego wskazania, że zawiera on najważniejsze przeciwieństwo w pracy empirycznej wyniki badań własnych.

Zapis bibliograficzny sporządzono zgodnie z systemem APA 6, jednak nie zawsze zasady te są konsekwentnie stosowane (skrótów tytułów zamiast pełnych nazw czasopism, małe litery zamiast wielkich w tytułach czasopism, wielkie litery zamiast małych w tytułach artykułów, cyfry rzymskie zamiast arabskich, brak znaków przestankowych). Dwukrotnie pojawiają się prace: Nowak 2008, Pilecka 2011b, Reykowski 1971. W dwóch przypadkach podano pełne imiona autorów i umieszczono w wykazie w porządku alfabetycznym według imion.

Magda Karkowska, M. (2018). Terapeutyczne aspekty wywiadu narracyjnego w perspektywie prowadzenia badań biograficznych

Magdalena Żurko, M. (2010). Doświadczenie ojcostwa w świetle narracji mężczyzn w okresie średniej dorosłości

Ocena merytoryczna

Streszczenie

Streszczenie przypomina raczej rozbudowany, opisowy spis treści niż typowe streszczenie pracy naukowej, gdyż Doktorantka przedstawia w nim kolejne rozdziały rozprawy. Nie dowiemy się z niego, kto, jak i w jakim celu był badany, jakie były wyniki przeprowadzonych badań, do jakich wniosków one doprowadziły. Takie informacje powinno zawierać streszczenie rozprawy doktorskiej. Rozbudowany opis treści znajdujących się w kolejnych rozdziałach części teoretycznej i części badawczej rozprawy znajduje się także we wprowadzeniu. Po raz trzeci informacje dotyczące zawartości treściowej są podawane na początku każdego rozdziału rozprawy. W mojej ocenie jest to zbędne.

Wprowadzenie

Wprowadzenie z powodzeniem realizuje zadania tej części rozprawy. Mgr Aleksandra Berkowska w przekonujący sposób uzasadnia potrzebę badania doświadczeń szkolnych uczniów z chorobami przewlekłymi, w tym z atopowym zapaleniem skóry (AZS), które stanowi narastający problem społeczny, zwłaszcza młodzieży w okresie adolescencji narażonej na dodatkowy stres wynikający z właściwych dla tego okresu wyzwań rozwojowych. Wskazuje na celowość przyjęcia perspektywy pedagogicznej i prowadzenia badań jakościowych.

Część teoretyczna rozprawy

Część teoretyczna rozprawy dowodzi znajomości literatury przedmiotu i umiejętności przedstawiania koncepcji teoretycznych i wyników badań naukowych w przejrzysty i czytelny sposób. Doktorantka umieszcza problematykę badań własnych w bardzo szerokim kontekście teoretycznym. W rozdziale pierwszym rozważa kwestie dotyczące definiowania tak podstawowych pojęć jak zdrowie i choroba, analizuje wpływ choroby przewlekłej na jakość

życia dzieci i młodzieży, opisuje ich funkcjonowanie w środowisku rodzinnym, szkolnym i rówieśniczym. Uwzględnia przy tym, co cenne, zarówno negatywne jak i pozytywne następstwa, odwołując się do zjawiska wzrostu potraumatycznego.

W rozdziale drugim dokonuje przeglądu koncepcji dotyczących czynników warunkujących zdrowie i chorobę, różniących się zarówno pod względem przyjmowanej perspektywy, jak i poziomu ogólności. W tej części pracy brakuje mi autorskiego komentarza, próby krytycznej oceny tych koncepcji pod kątem ich przydatności do opisu badanych zjawisk.

Oba pierwsze rozdziały stanowią dowód erudycji Doktorantki, jednak moim zdaniem mogłaby Ona z powodzeniem ograniczyć się do przedstawienia przyjętych w pracy definicji kluczowych pojęć i wybranej koncepcji stanowiącej teoretyczną podstawę własnych badań, oczywiście wraz z uzasadnieniem wyboru. Pozwoliłoby to zachować lepsze proporcje między częścią teoretyczną i badawczą rozprawy. Omawiane koncepcje cechuje bardzo różny poziom ogólności i różna perspektywa w podejściu do uwarunkowań zdrowia i choroby. Powstaje ważne pytanie, co zadecydowało o ich wyborze. Nie całkiem przekonuje mnie stwierdzenie, że wspólne jest to, iż podkreślają one znaczenie czynników społecznych.

Kolejne rozdziały nie budzą już takich zastrzeżeń, obecne w nich treści dotyczące atopowego zapalenia skóry, charakterystyki okresu adolescencji oraz funkcjonowania ucznia z AZS w środowisku szkolnym są bezpośrednio związane z tematem pracy i w mojej ocenie uzasadnione, choć przytaczanie tak wielu definicji środowiska czy klimatu szkolnego także nie wydaje mi się celowe.

Część teoretyczną kończy narracyjny przegląd badań na temat funkcjonowania szkolnego adolescentów z AZS, które zostały bardzo szczegółowo opisane oraz poddane krytycznej ocenie, co stanowi niezaprzeczalną wartość tej części rozprawy. Zabrakło mi jednak próby syntetycznego podsumowania i generalizacji rezultatów dotychczasowych badań w celu ukazania luk w aktualnej wiedzy, uzasadniających podjęcie badań własnych. Taki przecież jest cel dokonywania tego typu przeglądów.

W tym miejscu odniosę się do źródeł wiedzy wykorzystanych w rozprawie. Bibliografia liczy ponad 310 pozycji, w tym około 17% anglojęzycznych, właściwie dobranych i poprawnie wykorzystanych. Znaczna ich część została opublikowana w ostatniej dekadzie, zastanawia mnie powód uwzględnienia prac opublikowanych w latach 70. XX wieku (Engel, 1977; Reykowski 1971). Pewną wątpliwość budzą także liczne i niekiedy dość długie cytaty (5-6 wierszy), które z powodzeniem mogłyby zostać sparafrazowane przez Doktorantkę.

Część badawcza rozprawy

Część badawczą rozprawy otwiera rozdział zatytułowany *Założenia metodologiczne badań własnych*. O ile liczący trzy strony wstęp dotyczący metodologii badań pedagogicznych oraz podrozdział dotyczący roli badacza nie jest w mojej ocenie niezbędny, o tyle wysoko oceniam fragmenty, w których Autorka przedstawia specyfikę badań jakościowych oraz omawia przyjęty w pracy paradygmat konstruktywistyczno-interpretatywny. Sposób, w jaki to robi świadczy o pełnym zrozumieniu podejmowanych, niekiedy naprawdę trudnych, kwestii metodologicznych.

Tytuł rozdziału 6.2. *Badania własne* wydaje się dość enigmatyczny. Mgr Aleksandra Borkowska przedstawia w nim w sposób niebudzący zastrzeżeń przedmiot badania oraz wyjaśnia pojęcia ten przedmiot definiujące *doświadczenie* i *funkcjonowanie*. Zgodnie z dalszą deklaracją Autorki celem badania jest opis oraz interpretacja doświadczeń młodzieży z AZS, związanych z funkcjonowaniem w środowisku szkolnym. Cel ten jest możliwy do realizacji w ramach rozprawy doktorskiej. Główne pytanie badawcze jest zgodne z celem, a sześć poprawnie sformułowanych pytań szczegółowych rzeczywiście stanowi jego uszczegółowienie. Dobór osób badanych nie budzi zastrzeżeń. Opis badanej grupy zawiera wszystkie istotne informacje, zebrane w czytelny sposób w tabeli. W badaniu zastosowano metodę biograficzną realizowaną z wykorzystaniem techniki ankiety i wywiadu narracyjnego, które pozwalają zrealizować cel badania. Ich wybór został w przekonujący sposób uzasadniony przez Autorkę, a wywiad narracyjny wyczerpująco opisany. Autorka dołożyła należytej staranności przy uzyskiwaniu zgody na udział w badaniu i zabezpieczeniu zebranych danych. Szczegółowo opisano także procedurę badania, sposób transkrypcji i analizy danych. Te fragmenty rozprawy ukazują, jak bardzo czasochłonne i pracochłonne było to przedsięwzięcie naukowe.

W rozdziale siódmym przedstawiono wyniki badań własnych opisujących doświadczenia związane z funkcjonowaniem w środowisku szkolnym młodzieży z AZS. Dokonano ich analizy w pięciu obszarach odpowiadających pytaniom badawczym: relacje w środowisku szkolnym z podziałem na doświadczenia dotyczące relacji rówieśniczych oraz relacji z nauczycielami i pozostałym personelem szkoły; poczucie bezpieczeństwa zdrowotnego młodzieży, postrzeganie wymagań szkolnych oraz organizacji procesu edukacji, podejmowanie decyzji o dalszej drodze edukacyjnej i zawodowej, potrzeby młodzieży z AZS dotyczące funkcjonowania w środowisku szkolnym. W każdym z obszarów wyodrębniono od dwóch do czternastu kodów grupowanych zwykle w kilka kategorii tematycznych. Rozdział ten dowodzi dużych kompetencji Autorki w dokonywaniu analizy danych z wywiadu jak

i syntezy uzyskanych w ten sposób wyników oraz dokonywania podsumowania szczegółowych narracji uczestników badania. Cytowane w rozprawie wypowiedzi bardzo dobrze ilustrują opisywane zjawiska. Zebrany materiał pozwolił udzielić odpowiedzi na pytania badawcze.

Najtrudniejszą moim zdaniem częścią pracy naukowej jest dyskusja, w której autor powinien wykazać się zarówno znajomością literatury przedmiotu jak i umiejętnością odniesienia wyników badań własnych do rezultatów uzyskanych przez innych autorów, zdolnością myślenia krytycznego, argumentowania, wnioskowania i uzasadniania twierdzeń. Mgr Aleksandra Berkowska ujawniła powyższe zdolności i umiejętności, jednak uczyniła to jedynie w odniesieniu do kwestii dotyczących relacji rówieśniczych i relacji z nauczycielami, pomijając pozostałe zagadnienia będące przedmiotem badania: doświadczenia ucznia z AZS związane z poczuciem bezpieczeństwa zdrowotnego, percepcja wymagań szkolnych i procesu edukacji, czynniki determinujące decyzje edukacyjne i zawodowe, potrzeby młodzieży z AZS w zakresie funkcjonowania w środowisku szkolnym. Dlaczego?

W rozdziale *Dyskusja* Doktorantka przedstawiła także mocne strony i ograniczenia badania, co wskazuje na umiejętności krytycznej oceny wyników własnej pracy naukowej, wskazała także możliwości pokonania tych ograniczeń i kierunki przyszłych badań. Świadczy to o naukowej dojrzałości Autorki. Rozdział ten kończą niebudzące zastrzeżeń wnioski odnoszące się do pytań badawczych, sformułowane na podstawie wyników badań własnych. Zostały sformułowane z zachowaniem zasad zrozumiałości, ścisłości, dokładności, przejrzystości i poprawności argumentowania.

Dysertacja jest zasadniczo poprawna pod względem językowym, jednak z obowiązku recenzenta zwracam uwagę na następujące uchybienia:

- Błędy interpunkcyjne (zarówno błędne jak i brakujące znaki przestankowe, np. str. 209: *mimo, że*; str. 211: (...) *takie układanie planu dnia aby zajęcia wychowania fizycznego* (...))
- Liczebniki porządkowe wyrażone liczbą bez kropki (np. str. 212: *w przedziale wiekowym od 8-17 roku życia*);
- Kilkukrotnie powtarzający się błąd ortograficzny polegający na pisaniu osobno *nie* z rzeczownikiem odczasownikowym (np. str. 78: *nie przestrzeganie zaleceń*; str. 220: *nie traktowaniu w specjalny sposób ucznia; nie odnoszenia wyników do własnych doświadczeń*);

- Niezręczności językowe i stylistyczne (np. str. 90: *Badani, aż 62,8%, wskazywało*; str. 99: *przyspieszone tętno krwi*; str. 212: *W wynikach badań własnych były przez niektórych narratorów zgłaszane doświadczenia*)
- Stosowanie dywizu zamiast myślnika (np. str. 213: *uczeń - nauczyciel; continuum zdrowie - choroba*);
- Brak konsekwencji w zapisie nazwisk w tekście pracy (występują zarówno inicjały imion jak i całe imiona).

Zwracam też uwagę na uchwałę Rady Języka Polskiego z 1997 roku zalecającą pisownię łączną partykuły *nie* z imiesłowami, niezależnie od tego, czy są one użyte czasownikowo, czy przymiotnikowo (w rozprawie pisane osobno, np. na str. 217: *nie ujętych w pytaniach badawczych i nie związanych z celem badań*). Powyższe błędy i uchybienia nie obniżają pozytywnej oceny rozprawy.

Podsumowując stwierdzam, że przedstawiona do oceny rozprawa doktorska zatytułowana *Doświadczenia szkolne oraz funkcjonowanie w środowisku szkolnym młodzieży z atopowym zapaleniem skóry* przygotowana pod opieką promotora dr hab. n. społ. dr n. med. Anny Kowalewskiej i promotora pomocniczego dr n. hum. Agnieszki Małkowskiej-Szkutnik stanowi oryginalne rozwiązanie istotnego problemu naukowego, lokującego się treściowo w obszarze dociekań naukowych właściwych dla pedagogiki, wskazuje na wiedzę teoretyczną Kandydatki i umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, jest poprawna pod względem rzeczowym, metodologicznym i logicznym oraz spełnia wszystkie wymagania stawiane pracom promocyjnym na stopień naukowy doktora. Wnoszę więc do Rady Naukowej Dyscypliny Pedagogika Uniwersytetu Warszawskiego o dopuszczenie mgr Aleksandry Berkowskiej do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

Małkowska-Szkutnik